

Savo D. PLAMENAC

In this paper, the author reports subsequently all factors which have influenced significantly the development of health culture in Montenegro. This culture during the centuries has been based in Montenegro on an extremely modest knowledge gained from their own experience.

Until beginning of the reign of Prince Danilo the I, in Montenegro were no scientific physicians. After has been changed the foreign policy, made by Prince Danilo the I, in Montenegro came — about sixtieth years of passed century — the first graduated doctor, in quality of the Prince's Secretary. He was of french nationality. In this way, the foreign physicians — all of french origin — remained on Prince's court within about three decades.

Meanwhile, at Cetigne was founded — in 1873 — the first montenegrin hospital »Danilo the I«. Its activity begins only later with the arrival of first wounded fighters from Hercegovinian insurrection, succeeded in the second half of 1875. In that ime are coming the physicians-wolontears from surrounding countries as well as — in the beginning of 1876 — the teams of Russian Red Cross. They have been giving the professional medical aid during both montenegrin-turkish wars.

In the begining of 1876 was founded the Society of Montenegrin Red Cross. The activity of this Society made a great contribution in giving the professional medical aid as well as in the promotion of health culture.

Only in 1880, with the arrival of dr Milan Jovanović-Batut in Montenegro, the Sanitary service starts to have its organisation. Thanks to the untirening efforts of dr Milan Jovanović-Batut and to the activity of next chiefs of Sanitary service in Montenegro — dr Petar Miljanić, dr Božidar Perazić, dr Stevan Ognjenović — this Service develops itself manifestly with all characteristics of an organised and scientific progress.

The Press in Montenegro had also an important part in the promotion of health culture and in the improvement of national health. Some years before the end of its autonomous life, the Principality respect, the Kingdom of Montenegro has reached an important degree of the development of sanitary service and of public hygiene.

Milena MIHAJLOV i Jovan TUCAKOV

Proučavajući u Paštrovićima medicinsku i srodnu floru, beležena je, pored ostaloga, i upotreba tog bilja u narodnom životu, pre svega u narodnoj medicini. Posebna pažnja poslednjih godina posvećena je fitoterapiji. Ovo je činjeno iz više razloga, a pre svega zato što se narodna veština lečenja i izrade lekova i u ovom kraju naglo napušta i gubi u nepovrat, pa bi bila neoprostiva greška ne zabeležiti ostatke pradedovske medicine i farmacije Paštrovića, jer se u ovom kraju izrazito osećaju, prepliću i mešaju uticaji zdravstvene kulture Istoka i Zapada, Carigrada i Rima, a pre svega Balkana i Venecije.

Velike društvene promene nastale su osobito poslednjih godina pod uticajem naglog razvoja turizma. Izvanredne lepote i blaga klima ovog dela našeg primorja privlače i još će više privlačiti milione oduševljenih turista sa svih kontinenata. Zbog toga se brda naglo raseljavaju. Sve silazi i naseljava obalu. Ima potpuno napuštenih sela. Ili je ponegde ostao još po neki starac koji »neće s lacmanima...«, gorštak starog kova koji »čuva rodnu grudu i pradjedovski obraz«. Ipak, ova velika seoba ne može se ničim zaustaviti. Niko od mladih se ne vraća u brda, jer je dole na pitomoj obali po raskošnim hotelima rad lakši, život lepši, zarade veće, a i penzija je osigurana. Od tog mladog sveta ništa nismo mogli saznati. Sve je zabeleženo od osoba iznad 60 godina, planinaca i brđana koji se tu na golom i negostoljubivom kršu snalazio kako je ko znao i umeo i lečio se onim što mu je bilo pod rukom, pre svega lekovitim biljem.

Trebalo je, dakle, spasavati što se spasti može, jer stariji umiru i u grob odnose dragocene ostatke narodne medicine gajene vekovima u ovom divnom kraju.

Tako i treba shvatiti ovo kratko saopštenje. To su, sasvim razumljivo, nepotpuni, ali verni podaci beleženi neposredno iz usta planinaca i brđana.

Najčešće upotrebljavano bilje za lečenje raznih bolesti

Zabeleženo je preko 150 biljnih vrsta koje se najčešće upotrebljavaju za lečenje ljudi, ređe domaćih životinja. Razumljivo je da se izvesno bilje (beli luk, razne vrste nane, bokvice, majkina dušica...) češće upotrebljava, drugo sasvim retko i izuzetno (zubača, nar...).

Među tim biljem najviše je onog koje pripada familijama Umbelliferae, Labiatae, Compositae i Cruciferae.

U pogledu hemijskog sastava najviše je biljaka koje sadrže etarska ulja, pre svega onog koje ima prijatan miris. Na drugo mesto došlo bi bilje sa sluzima, pektinskim i srodnim poliuronskim jedinjenjima koja u vodi daju žilave koloidne rastvore sluzave konzistencije, organske polisaharidne materije koje kao neprekinut fini film oblažu i štite sluznicu i kožu i tako ublažuju lokalne bolove (Rosaceae, Crassulaceae i dr.). Ne manji profilaktični i terapijski značaj ima ono bilje koje sadrži taninska i srodna polifenolska jedinjenja znatne baktericidne i stiptične moći (Polygonaceae, Rosaceae, Fagaceae i dr.). To bilje je oporog ukusa, taloži belančevine i sluzne materije i na taj način jača sluznicu i kožu »štaveći je« (adstringentna, roborantna sredstva). Heterozidno lekovito bilje čini posebnu važnu grupu, pre svega ono koje sadrži sumporne glikozide znatne fitoncide moći (mnogobrojno divlje i gajeno bilje iz porodice Cruciferae). Ovo bilje najčešće se koristi kao hrana i ima znatnu profilaktičnu vrednost kad se koristi presno, najčešće u obliku raznih vrsta salate. Preko 50 biljnih vrsta sadrži flavonoidne derivate važne za lečenje sitnih krvnih sudova i visokog krvnog pritiska (Ruta graveolens, Olea europaea i dr.). Zabeleženo je nekoliko biljaka s cijanogenetskim heterozidima iz familija Rosaceae i Leguminosae. Najvažnije heterozidno bilje je ono koje sadrži ciklopentanofenantrenska kardiotonična jedinjenja (Nerium oleander, Urginea scilla, Convallaria majalis, Cheiranthus cheiri i dr.), ali se ono u Paštrovićima ne koristi kao lek za srce i krvne sudove. To je dobro, jer je ovo bilje u rukama nestručnjaka otrov.

Neosporno je da je u fitoterapiji najvažnije ono bilje koje sadrži alkaloidne. U Paštrovićima zabeleženo je nekoliko važnih alkaloidnih biljaka, ali se ono, srećom, ne koristi u narodnoj medicini. Tako, na primer, vrlo važna anthelmintična biljka šipak ili nar ne koristi se ovde protiv crevnih parazita čoveka i domaćih životinja, već kao taninska sirovina za bojenje i štavljenje kože. Duvan su koristili simulanti da izbegnu vojnu obavezu.

U Paštrovićima narod leči preko 40 vrsta raznih bolesti biljem koje divlje raste ili se onde gaji za ishranu ili začim, a u novije vreme sve češće i kao ukrasno bilje. Važnije bolesti bile bi ove: bubrezi, bešika, bradavice, glavobolja, »gliste«, grip, gušobolja, žuč, kamen u žuči, žutica, želučac, zubobolja, ujed insekata i zmijske, krvni pritisak, majasil, malarija, upala dojki, otok, čir, okobolja, proliv, teška probava, prehlada, rak, rane, reumatizam, slabost, nemanje apetita, tuberkuloza, trbobolja, visoka temperatura, uhobolja, uboju, upala pluća, ustobolja, crveni vetar, šećerna bolest i dr.

Beli luk (*Allium sativum* L.) se najčešće upotrebljava za sprečavanje i lečenje gripa. Jede se, od njega pravi salata, stavlja u sirće i rakiju, pa se time oblažu i trljaju tabani, čelo, slepoočnice i grudi.

Mnogi upotrebljavaju, osobito varošani, presan beli luk za lečenje visokog krvnog pritiska i arterioskleroze. Širokom anketom došli smo do zaključka da se protiv visokog krvnog pritiska beli luk, a osobito drugi biljni lekovi u Paštrovićima koriste tek u novije vreme; verovatno da su to pročitali bilo u dnevnim listovima ili u knjigama o lečenju biljem.

I u Paštrovićima je svakako beli luk najstariji i najviše upotrebljavan narodni lek za lečenje mnogih bolesti, a još više kao preventivno sredstvo »protiv svih vidljivih i nevidljivih (nečastivih) zlih sila, zaraza, bolesti...« Od najdavnijih vremena do danas beli luk je i ovde upotrebljavan spolja i iznutra, preventivno i kurativno. Bezbroj je načina upotrebe belog luka protiv mnogih bolesti, osobito zaraznih, tako da su svi ljudi ranije zaudarali na beli luk čim bi se saznalo, pa čak i načulo da se negde u svetu pojavila kuga, kolera, a u novije vreme grip. Pojedinci su kao profilaktično sredstvo upotrebljavali beli luk mažući ruke, lice, pa čak i celo telo i uvek ga u džepu nosili, pogotovo ako se kreće na put. To mnogi čine i danas.

Jednom rečju, beli luk se smatra kao »narodni lek za sve«, dakle panacea plebeiorum.

Za bolju probavu, lakše varenje, osobito pasulja i kupusa, dve najčešće namirnice, obavezno se dodaje beli luk, a često i metvica, morač i neki drugi začini. Varošani troše mnogo više i raznovrsnijih začina nego seljani.

Protiv prehlade i danas se koristi lek spravljen na ovaj način: u drvenoj stupi stuca se beli luk, spere u sirće ili rakiju, natope krpe i to stavlja na tabane, oblažu noge, a ponekad i celo telo masira.

U »saketić« obavezno se stavlja beli luk. Sem toga, dodaje se još i vosak, drvce crnog trna i zrnice tamjana. Saketić se veže detetu oko vrata kao zaštita protiv svih bolesti. Ranije su obavezno i stariji nosili saketić kad su odlazili u vojsku, na more, u pečalbu u Carigrad i Ameriku itd.

Premda svi tvrde da nema više saketića, ipak smo našli u kopicama i o vratu jedre odojčadi i dece nekoliko amajlija; »teško se napuštaju neki pradjedovski običaji, pogotovo ako su u pitanju život i zdravlje muškog djeteta, prvenca, jedinca« (za jedinca donedavna je smatran čak i onaj »koji je imao devet sestara«).

»Muški češnjak«, tzv. jedinac, tj. onaj koji ima samo jedan čen, valja uvek držati u džepu »da ti niko ne može nauditi — sutuk — tuk na luk«.

Slabost, nemanje apetita takođe leče belim lukom. Ljutina i miris belog luka izazivaju pojačano lučenje želudačnog soka, a time se postiže bolje varenje hrane.

Najnovijim istraživanjima u našoj zemlji i u inostranstvu utvrđeno je da sumporna nezasićena organska jedinjenja belog luka imaju veliku antibakterijsku moć i da se zbog toga ova naša domaća biljka smatra kao prvoklasno fitoncide preventivno sredstvo.

Bobovnik (*Sedum telephium* L.) je najčešće upotrebljavana biljka za lečenje čireva, zagojenih rana i sličnih bolesti kojih je nekada u Paštrovićima bilo mnogo više nego danas. Njegov debeli sočni list se na ploči ugrije tako da se pokožica može lako skinuti i stavi još dok je vruć na zagojanu ranu, čir, otok i tsl. U Buljarici se radi ovako: list bobovnika zagreje se na vatni, skine pokožica i vruć stavi na ranu, posekotinu ili otok.

Do II svetskog rata Paštrovići su koristili za lek samo lišće divljih vrsta roda *Sedum* (bobovnici). To su sukulentne biljke (Crassulaceae) sa vrlo debelim, mesnatim i sočnim listovima gotovo kao u čuvarkuće. Najčešće su koristili krupan, debeo i sočan list od *Sedum telephium* L. (*S. maximum* Hoffm.) koji raste po stenama i borovim šumama. Donedavna pastiri i ratari, Paštrovići, uvek su lako dolazili do ovog narodnog leka. Upotreba bobovnika je opravdana, jer ova biljka nije škodljiva, od nje umine bol i »čir sazri, provali se i gnoj iscure«. Kao i u drugim našim krajevima gde smo radili, i ovde prost svet, pa i školovani, ima veliko poverenje u isceliteljsku moć bobovnika ili bobovnjaka, pa je šteta što ovu biljku niko u nas nije dosada proučavao, iako je više puta pokušavano da zainteresujemo naše farmakologe i terapeute.

Sedum dolazi od latinskog *sedare*, što znači umiriti, ublažiti (bol).

Vazdaživ (*Sempervivum tectorum* L.) je paštrovski naziv za čuvarkuću. »Kad vazda živi na najljućem kršu i na krovu — valjda će i meni pomoći« — govorili su stari Paštrovići. Ova biljka je neobično skromna i još više otporna, pa smo tako našli tačno značenje narodnog naziva »vazdaživa«. Sok iz ove sukulentne biljke upotrebljava se kao i bobovnik, ali i za uhobolju: iscedi se sok iz debelog lista i ukaplje pravo u uho. Vazdaživ treba na uplašenog bolesnika i sugestivno da utiče samim svojim imenom, da ga ohrabri, oslobodi straha od bolesti i smrti. Naziv vazdaživ potiče od latinskog *semper* = uvek, *vazda* i *vivere* = živeti.

Smokva (*Ficus carica* L.) je najrasprostranjenija voćka u Paštrovićima. Svežim sokom smokve, ređe listom, skidaju bradavice. Zabeležen je jedan kuriozitet: smokvu u koju narodni lekar stavi tri žive uši (vaši) bolesnik mora pojesti, a zatim popiti čašu vina. To činiti tri uzastopna jutra (!). Kad bi baba-Janu Zec Budvani zapitali otkuda joj u svako doba po 3 žive uši, ona bi odgovorila da ima dobar i neiscrpan izvor za snabdevanje tim nakaradnim lekom. Kad bi joj bile potrebne uši, pozvala bi iz susedstva neku devojčicu koja je »vazda bila ušljiva«. Za ovaj lek seljaci ne znaju. Održao se u gradovima kao ostatak mračnjačke srednjovekovne školske medicine, zajedno sa upotrebom slepih kućića, golih mladih miševa, zmijske košuljice itd.

Drvoliki aloj (*Aloë arborescens* Mill.) se u Budvi i Petrovcu posle II svetskog rata počinje upotrebljavati kao čudotvoran lek protiv raka. Naziva se »američki kaktus«, basnoslovno skupo se plaća, kupuje »ispod ruke« od raznih šarlatana i preprodavaca i počinje se gajiti u saksijama: neko za ukras, a neko za prodaju. Lek se spravlja vrlo složeno i neznačajki na osnovu nekog vrlo sumnjivog uputstva (»recepta«), navodno dobijenog od poverljivih ljudi (»od čuvenog ruskog kancerologa iz Moskve«).

Arbaroža ili barbaroža (*Pelargonium roseum* L., *P. odoratissimum* Ait.) je jedna vrsta vrlo mirisne i ukusne muškatile koja se skoro u svakoj kući u loncima gaji kao cveće, a ponekad se list upotrebljava kao miris, začim i lek od raznih bolesti. Poslednjih godina iz dnevne štampe su saznali da je popularno nazvana rezetla ili rozetla (još jedno ime za istu biljku) lek protiv raka (!) i šećera.

»Rak je sada vrlo česta bolest, a to ranije nije bilo tako« (mišljenje većine anketiranih Paštrovića).

Broć (*Rubia tinctorum* L., *R. peregrina* L.) se upotrebljavao za lečenje crvenog vetra. I ovo je ostatak homeopatske terapije, jer je broć prastara narodna crvena boja za bojadisanje tela, vune i svile, a ovde se još održao običaj bojenja uskršnjih jaja u broću. Svuda, pogotovu pored kamenih zidina i u živim ogradama i makiji ima vrlo mnogo broća, mestimično kao da ga je neko gajio. Zanimljivo je primetiti da Paštrovići znaju za dva broća: pitomi (*R. tinctorum*) i divlji (*R. peregrina*). Sačuvano znanje da postoji pitomi broć ukazuje na to da je i ovde broć nekad gajen kao sirovina za bojenje i za izvoz u Veneciju, Beč i Carigrad, o čemu svedoče i izvesne izjave najstarijih Paštrovića.

Crveni vetar su lečili i kukurijekom (*Papaver rhoeas* L.), veoma rasprostranjenom korovskom biljkom koja ima crven cvet i koja se u školskoj botaničkoj terminologiji naziva turčinak (zbog crvenog fesa koji su nosili Turci) ili bulka.

Žutim biljkama lečili su žuticu. Upotrebljavali su kantarion (*Hypericum perforatum* L.) i sok trave ruse (*Chelidonium majus* L.).

Zanimljiva je upotreba kupine (*Rubus div.*). Koren kupine maceraju 40 dana u starom crnom vinu ili u obliku čaja piju kao lek za jačanje, »za vraćanje izgubljene snage« (veza preko korena sa zemljom i velikom životnom moći kupine koje ovde ima vrlo mnogo i niko ne može da je iskrči, uništi...). Sem toga, treba pomenuti da tanini u kupini deluju kao roboransi, pa je prema tome sasvim opravdana upotreba ove biljke kao toničnog sredstva. Upotrebljava se i svež, mlad list kupine za lečenje tuberkuloze.

Zova (*Sambucus nigra* L.) se upotrebljava za lečenje grizlice u želucu: sitno nastrugana unutrašnja zelena kora zove pomeša se s kašikom meda i to pojede zajutra pre jela. Ovo se ponavlja tri uzastopna jutra, zatim se čini pauza od tri dana i isto lečenje ponovi još tri dana.

Unutrašnja zelena kora zove ulazi u sastav čuvenog melema za lečenje rana i posekotina. Taj se melem ovako spravlja: u pogodnoj posudi na blagoj vatri greje se da se rastopi svež pčelinji žuti vosak (*Cera flava*) i obavezno tamjan (*Olibanum*), ako ga ranar ima, a ako se desi da ga nema, onda se za nuždu koristila i koristi borova smola (*Pini resina*), ređe oleorezinozni proizvodi drugih četinara, pre svega od čempresa. Dodavana je i svinjska mast (*Adeps suillus*), ovčiji loj (*Sebum ovile*), maslinovo ulje (*Olivae oleum*) ili neka druga masna materija kojom domaćin ili ranar raspolaže. Samo smo u dva slučaja zabeležili i upotrebu zovine kore koja je dodavana na kraju kuvanja melema (Buljarica, Budva).

Skromut (*Clematis vitalba* L.) upotrebljava se za lečenje reumatizma. Nabere se cvet skromuta, razastre na platno i to položi na bolno mesto. Ubrzo se pojavljuju plikovi koje narodni lekar zlatnom iglom probada da iz njih iscure »pogana voda«, a nastalu ranu od skromuta mažu voskom

i maslinovim uljem. Rana teško i sporo zaceljuje. Iako svi znaju da skromut izaziva rane, ipak ga koriste, ali samo za lečenje najtežeg reumatizma.

Skromut su vezivali na noge i ruke da bi izazvali rane za vreme I svet-skog rata da ne bi išli na front. Jedan slučaj je vrlo karakterističan i zanimljiv: Krsto Andrijin Kuljača 1917. godine otvorio je skromutom ranu na nozi i ruci, rana se dala na zlo u toj meri da je Krsto pozvao kuma Petronija i popa da ga ispovedi, jer je bio na samrti. Sveštenik upalio sveću i taman počeo molitvu, vrata se naglo otvoriše i upadoše dva austrijska žandarima da Krstu vode na front. Kad videše popa i sve ostalo izađoše, a Krsta osta živ. Ranu su mu lečili dugo na ovaj način: spalili lanenu krpnu, taj pepeo i čađ natopili maslinovim uljem i time mazali ranu. »Njegovi drugovi odoše na front i mnogi se ne vratiše, a Krsto prežive I svetski rat...« (zabeleženo 1973. godine u Pržnom od njegovih drugova starih preko 80 godina).

Zbog ograničenog prostora nemoguće nam je izneti upotrebu drugog bilja koje se vekovima koristilo u Paštrovićima za lečenje raznih oboljenja.

Zaključak

*»Narodna medicina je stara
koliko i čovečanstvo«*

Potomci pastira-ratnika, ratara i moreplovaca, Paštrovići i danas koriste iskustvo svojih predaka, ali znatno manje i ređe nego u ranijim godinama. Zanimljivo je zaključiti da se u Paštrovićima i dandani najviše cene narodni ortopedi i ranari, kao što je, uostalom, slučaj i pravilo u svih drugih naroda na raznim kontinentima gde se većito ratovalo braneći rodnu grud. Dok su se travari i bajalice potpuno izgubili u XX veku, pogotovo posle II svetskog rata, narodnih ortopeda još uvek ima i njima i dalje ide narod, iako danas u ovom delu Jugoslavije ima mnogo školovanih lekara i premda narodni ortopedi nemaju dozvolu za lečenje.

Narodna veština lečenja i izrade lekova počinje osetno da se smanjuje u XX veku, a posle 1945. godine se vrlo brzo gubi, gasi, nestaje. Sačuvana je jedino među najstarijim Paštrovićima. Mlađi svet samo izuzetno koristi narodne lekove.

Preko 90% narodnih lekova čini lekovito bilje. Ovo je i razumljivo, jer razno bilje izobilno raste u Paštrovićima i dobrog je kvaliteta, zahvaljujući povoljnom podneblju. Uostalom, kako u narodnoj tako i u školskoj medicini kroz vekove lekovito bilje je bilo glavni lek i lekovita sirovina za izradu medikamenata. Sem prostih, ima i vrlo složenih lekova, pravih galenskih preparata (ceroti, melemi...). U brdima je narod sačuvao pradedovsku veštinu lečenja, a u gradovima se oseća vekovni uticaj Italije, osobito Venecije (homeopatija, egzotični lekovi, drekmedicina...). U narodnoj medicini brđana ima manje nakaradnosti nego u varoškoj.

Većina lekova se pravilno upotrebljava, pogotovo biljnih, nisu zabeležena medikamentozna trovanja, ili vrlo retko (skromutom protiv reumatizma).

Beli luk je i ovde, kao uostalom i u mnogim drugim našim krajevima, glavno preventivno sredstvo protiv gripa (i danas), zatim protiv kuge i kolere (donedavna) i mnogih drugih zaraznih bolesti. U Paštrovićima kao da je to prastaro poverenje, raznovrsnost i učestalost upotrebe belog luka jače potencirano nego u mnogim kontinentalnim delovima Jugoslavije. Ovo neosporno zato što su stari Paštrovići bili poznati moreplovci, pa su na taj način vekovima bili otvoreni zarazi najtežih bolesti s Levanta. Otuda i dandani svako domaćinstvo obavezno gaji beli luk i uvek ga ima u kući, a kad se ide na put »vazda valja poneti koji česan belog luka«.

Preovlađuje upotreba oporog, mirisnog i sluznog lekovitog bilja i to uglavnom za lečenje raznih upala sluznice i kože. Nekada su bila česta oboljenja organa za varenje, osobito creva, pa je razumljiva i opravdana upotreba ovog lekovitog bilja. Iako je danas ishrana racionalnija i bolja, ipak još uvek ima velik broj oboljenja organa za varenje, pa je i upotreba navedenog bilja i danas češća i raznovrsnija nego bilja za lečenje drugih organa. Kad se ima u vidu da je ishrana planinaca donedavna bila vrlo jednostrana, nekvalitetna, dosta neuredna i pre svega loše pripremljena, onda je sasvim razumljiva tvrdnja sveg starijeg sveta da je bilo mnogo više bolesnika koji su patili od oboljenja creva i želuca i opšte fizičke slabosti.

Maslina je najstarija kulturna biljka i Paštrovići kažu da se gaji »od Grka i Rimljana«. Maslinovo ulje se i u ishrani i za spravljanje lekova više ceni od drugih biljnih ulja, ali ga je sve manje, »jer nema naroda koji bi skupljao zrele masline«. Još uvek se za izradu melema i sličnih lekova upotrebljava jedino i isključivo »čist maslinov zejtin«. Međutim, maslinov list se kao lek protiv visokog krvnog pritiska u obliku čaja počinje upotrebljavati tek od pre dvadesetak godina, i to nabavljen najčešće u Beogradu, a beogradske apoteke snabdeavaju se maslinovim listom branim u Buljarici, Sutormu i Baru.

Žalfija u Paštrovićima pokriva stotine hektara golog krša, narod je brao taj list i prodavao zadrugama, ali ga skoro niko nije koristio za lek, sem građana u Budvi i u drugim gradovima.

Srećom, učinjen je poslednjih godina znatan napredak sve češćim i raznovrsnijim korišćenjem raznog voća i povrća koje sadrži manje ili veće količine vitamina, provitamina, organomineralnih jedinjenja i drugih korisnih sastojaka velike biološke vrednosti.

Zabeleženi su arhaični običaji zaštite od kuge, kolere i drugih zaraznih bolesti paljenjem (dimljenjem, kađenjem) crvene smreke, zatim upotrebom belog luka i drugih sredstava koja se vekovima citiraju u medicinskim spisima mediteranskih zemalja.

Nađeni su saktičići (amajlije, amuleti) sa ušivenim belim lukom, trnom, tamjanom, voskom i drugim zaštitnim i odbrambenim mađijskim sredstvima. Praktično nema profesionalnih narodnih lekara, jer u svakom

domaćinstvu neko od starijih ukućana zna za poneki lek za ukazivanje prve pomoći, pa čak i za lečenje hroničnih bolesnika. I one osobe koje znaju nešto više o lečenju i izradi lekova (najčešće isluženi bolničari) ne naplaćuju svoje usluge, ali poneko od njih prima neki dar ako mu se ponudi.

Među starijim Paštrovićima još uvek se poštuje zadana reč i obećanje i čuva poštenje i međuljudski odnos, pogotovo kad bolesniku treba pomoći.

»Lekovito bilje je najstariji lek svih naroda kroz sva vremena na svim kontinentima«

ETHNO-PHYTO THERAPY IN PAŠTROVIĆI

Milena MIHAJLOV and Jovan TUCAKOV

In Paštrovići, the folk orthopedists and healers are nowadays still appreciated at the most, as it is the case and almost a rule in all other nations on different continents with constant wars for the native country through centuries. Healers and sorcerers disappeared completely in the XXth century, especially after the Second World War. However, there are folk orthopedists even now, and people still go to them to seek help, although there are many educated doctors in this part of Yugoslavia; folk orthopedists have no work permits for the treatment of patients.

The folk skill of treatment and production of medicaments began to reduce in the XXth century, and after 1945 it faded and disappeared very quickly. It is saved only among the oldest inhabitants of Paštrovići. Young people use folk medicaments only in special circumstances.

Medicinal herbs make over 90% of folk medicaments. This is quite understandable, because there are different sorts of plants in abundance on the territory of Paštrovići; they are of good quality due to the favourable climatic conditions. However, throughout centuries, medicinal herbs were principal drugs and healing raw material for medicaments production as in folk, so in the school medicine. In addition to simple drugs, there are very complex ones, the real galenic preparations (ointments, for example). In the mountain regions, people saved the healing skill of their ancestors, and there was a centuries-old influence of Italy, especially Venice (homeopathy, exotic drugs, etc.). There are less disfigurements in the folk medicine in villages than in towns.

O ZDRAVSTVENOJ KULTURI BOKE SREDNJEG VIJEKA (DO 1420)

Risto KOVIJANIĆ

Legende o postanku Budve, Kotora i Ulcinja daju povoda opravdanoj pretpostavci da je tu bilo pojava zdravstvene kulture još u starogrčkoj eposi, u grčkim kolonijama od VII do IV vijeka prije nove ere. I arheološki nalazi upućuju na daleka vremena stare kulture. »Medicina je« — kaže se — »isto toliko stara koliko i čovječanstvo«.

Po legendi, Budvu je osnovao Kadmo, sin feničanskog kralja, osnivač grčke Tebe i pismenosti. Herodot (V vijek prije n. e.), u vrijeme kada se širila medicinska nauka slavnog Hipokrata, piše o putovanju Kadma po Iliriji i o Feničanima koji dolaze ka ilirskom plemenu nastanjenom oko »Risanske rijeke« (Bokokotorskog zaliva). Ime Budva je feničanskog porijekla. Feničani, učitelji Grka, širili su po Sredozemlju svoju kulturu, primljenu od Egipćana i Vavilonaca, u kojih je medicina bila vrlo razvijena. Kotor su, kaže druga legenda, osnovali Kolhiđani (pleme Feničana) koji su, u prethomerovsko doba, progonili Argonaute, Jasona i njegovu družinu, za preoteto zlatno runo (simbol pomorskog bogatstva i prestiža). Tome u prilog govori ime Ulcinja koji su, kako govori treća legenda, takođe osnovali Kolhiđani (Kolhinium, Olhinium, Olcinium, Dulcinium, Ulcinj). Grci su smatrali da je to jedno od najstarijih naselja.

Legenda ide dalje od sačuvanih istorijskih podataka. Ona u svom korijenu nosi istinu, sačuvanu predanjem. Zato istoričar ne sme da je prenebregne.

U doba vladavine Rimljana — koji su naučnu medicinu primili od Grka — i doba vladavine Vizantije, u ranijem srednjem vijeku, u gradovima na području Crnogorskog primorja bilo je svakako zdravstvenih radnika, vjerovatno i izvjesnih zdravstvenih ustanova, kao i u Cavtatu i Solinu. Apoteke su se širile još u doba Hipokrata. U Kotoru je otkopan nadgrobni spomenik iz rimske epohe, s grčkim natpisom. Podiže ga sebi: »Licius Luscus Eucarpus, vrijedni opštinski ljekar«. Pretpostavlja se da je u benediktinskim manastirima našeg Primorja bilo apoteka u doba Vizantije i doba zetskih Vojislavljevića. Pojava ljekara i apotekara u ovim gradovima možda je istovremena s pojavom latinskog notara. Kotorski notarski spisi pominju se iz 1200. godine. Najstariji sačuvani su iz 1326—1337, za vladavine Dečanskog i Dušana. Po njima se da zaključiti da je u Kotoru bilo ljekara i apotekara i u drugoj polovini XIII vijeka, za vladavine Uroša I i njegove žene Jelene Anžujске, Milutinove suvladarke u Zeti.